

Курманкулов Ш.Ж.

**ОКУУЧУЛАРДЫН ИЙГИЛИКТҮҮ (САПАТТУУ) БИЛИМ АЛУУСУН
УЮШТУРУУДА ЭСКЕ АЛУУЧУ ФАКТОРЛОР**

Курманкулов Ш.Ж.

**ФАКТОРЫ, УЧИТЫВАЮЩИЕСЯ В ОРГАНИЗАЦИИ
УСПЕШНОГО (КАЧЕСТВЕННОГО) ПОЛУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИМИСЯ**

Sh.Zh. Kurmankulov

**THE SUCCESS OF STUDENTS (QUALITATIVE) EDUCATION, TAKING INTO
ACCOUNT THE FACTORS IN THE ORGANIZATION**

УДК: 377/54.1

Бул макалада сапаттуу, ийгиликтүү билим алууга окуучуларга тиешелүү сапаттык факторлоого анализ жасоого максат коюлган.

В этой статье рассматривается анализ факторов для получения качественного образования учащимися.

Мамлекеттин, коомдун, улуттун жана жеке адамдын өнүгүүсү дагы ошол мамлекеттеги билим берүү системасынын стратегиялык негизи менен байланыштуу жана билим берүүгө болгон мамиле мамлекеттин келечектүүлүгүн көрсөтөт. Өнүгүүгө багыт алууга алгылыктуу кадамдарын таштап бара жаткан кезде, биздин коомдун, мамлекетибиздин билим берүүгө болгон талабы күндөн күнгө жогорулап жана кеңейип баратат. Ошондуктан мамлекетибиздин билим берүү системасы жаңыланууга, кайра жаралууга болгон муктаждыгы дагы күчөп бара жаткан убагы [1].

Окуучулар ар кандай терс көрүнүштөрдүн таасиринде калбасын десек, анда коомчулук менен бирге ата-энелер, ички ичтер кызматы дагы мектепке жардамга келбесе болбойт – дейт эл мугалими Мукаш Базаркулов [2]. Биз азыр башка коомдо, жеке менчик психологиясы өөрчүп бараткан учурда жашат жатканыбызды, окуучулар дагы башкача болуп өзгөрүп калышкандарын айтып, аларды кайрадан үйрөнүүбүз керек, аларга жараша жаңы мугалимдерди даярдоо зарылдыгы курчуп баратканын билдирет. Мүнөзү жаңы калыптанып келе жаткан бала, терс нерселерди бат кабыл алаары белгилүү. Терс таасир берүүчү нерселер отоо чөпкө окшош болот. Отоо чөп, атайын тигилген пайдалуу өсүмдүктөргө караганда жашап кетүү жөндөмү абдан жогору болот. Ал эми атайын тигилген өсүмдүктөр коргоого, алпештөөгө муктаж. Ошондуктан ийгиликтүү билим алуунун жана билим берүүнүн *объективдүү себептерин* аныктоо жана анализдөө проблемасы актуалдуу экендиги көрүнүп турат.

Окуучунун сапаттуу билим алышы мугалимден көз каранды экендиги эч ким шектенбеген аксиома экендиги белгилүү. Табигый предмет-

терди анын ичинен физиканы окутууда физик мугалимдердин компетенттүү болушу зарыл экендигин белгилеп көрсөтүлгөн [3] макаланын авторлору төмөнкүнү айтат:

1. *Жаңыча билим берүү технологиясы окутуунун 2 системасын интеграциялайт, алар билимдерди окутуп-үйрөтүү системасы жана ой жүгүртүүгө үйрөтүү системасы (салыштыруу, талдоо, иргөө ж.б.) – деп белгилейт.* Муну өзү салттык маалымдоо методунан – педагог менен окуучунун биргелешкен ишмердүүлүгүнө өтүү, өз ара чыгармачыл иш аракеттерге өтүү, таанып билүүчүлүк изилдөөчүлүккө өтүү деп түшүнсөк болот.

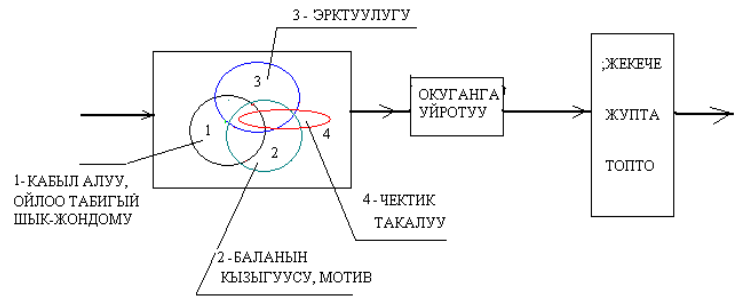
2. *Компетенттүүлүктүн негизги параметрлеринин бири катарында, окуучулардын таанып билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу, стимулдоо жүргүзүү иш аракеттерин белгилейт.* Бирок мында кандай кылып, эмнелерге басым жасоо менен иш аракеттерди жүргүзүү керек экендигине атайын көңүл бурулган эмес.

Ийгиликтүү билим алуу бул эки тараптын (окуучу менен мугалимдин) натыйжалуу иш аракеттинин жыйындысы экендиги талашсыз маселе. Бул жалгыз алакан шакылдабайт деген аксиома менен барабар. *Бүгүнкү заманда сабакты жакшы түшүндүргөн мугалим, «жакшы» мугалим, ал эми сабакты жакшы уюштурган мугалим «мыкты» мугалим болуп бараткандай сезилет.* Сабакты жакшы уюштуруу окуучуларды үйрөнүүдөн башталат. Бул макалада сапаттуу, ийгиликтүү билим алууга окуучуларга тиешелүү сапаттык факторлоого анализ жасоого максат коюлган. Ийгиликтүү билим алуу жалаң гана окуучулардан же жалаң гана мугалимдерден көз каранды деп айтуудан алысмын. Окуу, окутуу, окуп-үйрөнүү булардын баарысы жандуу процеске кирет. Эгерде жансыз деп эсептей турган болсок, бул процесстин өнүгүүсү болбойт деп айтышыбыз керек. Ал эми чындыгында билим берүүдөн окуучу өнүгөт, өсөт. Ошондуктан жандуу процессти жандуу нерсе менен салыштыралы. Бекеринен мугалим мөмөлүү

дарак дебесе керек. Биз сапаттуу билим алуу процессин мөмө дарагын жетилтүү менен салыштырып элестетели. Анда мөмө жетилип, биз койгон максатыбызга жетишүү үчүн не деген иштерди аткарышыбыз керек? Аныкталган жерге көчөт таап келип олтургузабыз (бул мектеп). Анан биз көчөттү суугарабыз, жерди жумшартабыз, курт кумурскалардан сактоо үчүн дары-дармек беребиз, ашыкча болуп кеткен жерлерин кыркабыз. Анан барып жетилген мөмө дарагы жемишин бере баштайт. Бирок алардын баары эле бирдей жетилбейт, бирдей деңгээлде мөмөсүн бербейт. Ал биринчи кезекте олтургузган жемиш көчөтүнүн «сортунан» көз каранды. Андан кийин *кызмат көрсөтүүнүн даражаларынан*, өнүгүүгө *терс таасирин тийгизүүчү факторлору* жок кылгандан жана убагы менен *керектүү азыктар* менен камсыз кылуудан көз каранды экендигин багбан дыйкан жакшы түшүнөт. Мугалим дагы ошол багбандай болуп, окуучулардын билим алуу ийгилиги окуучунун өзүнө тиешелүү сапаттардан көз каранды экендигин *туура сезе билүүсү* керек. (Ошого жараша өзү дагы түздөнүүсү керек. Ал жөнүндө башка макалада сөз кылабыз.) Алардын негизгилери катарында төмөнкүлөрдү эсептесек окуучу ийгиликтүү, сапатуу билим алууга жетишүүсү мүмкүн деген ойдобуз. Алар:

- окуучунун табиятынан берилген кабыл алуу, ойлоо табигый шык-жөндөмү;
- баланын керектөөсүнө, жөндөмүнө жараша жаралган кызыгуу багыты, мотиви;
- баланын окуу процессин аткарууга болгон эркинин күчтүүлүгү;
- окуу материалын өздөштүрүүдөгү кездешүүчү ар кандай формадагы пайда болгон кыйынчылыктарды жеңе билүүгө болгон алсыздыгы (бул чектик такалуу).

Ийгиликтүү билим алууга таасир этүүчү окуучуларга тиешелүү сапаттардын курамы символикалуу түрдө 1-сүрөттө көрсөтүлдү. Бул схеманы ийгиликтүү билим алуунун формуласы катары кабыл алууну сунуштайбыз. Ийгиликтүү билим алуу формуласы жогоруда көрсөтүлгөн 4 фактордун тыгыз байланыш аракеттеринин биргеликтүү кетишинин натыйжасынан көз каранды. Бул формуланы жаратуучу факторлордун маани, мазмунун ирети менен баяндап өтөйүн. Факторлор сүрөттө номер менен белгиленди.

1-сүрөт. Окуучунун ийгиликтүү билим алуу формуласы (рамкасы).

1-фактор. «Баланын баары бирдей, жазылбаган ак барак кагаз, мугалим жана чөйрө кандай ручка менен жазса бала ошого карап өнүгөт, өсөт» – деген саясатка байланыштуу Советтик коомдук талаптан артка кеткенибизге көп эле болуп калды. Ошондуктан биринчи кезекте окуу ийгилиги баланын өзүнөн көз каранды экендигин талашууну эч ким деле каалабайт. Ошону үчүн проф. И. Бекбоев [4]: «Окутуу-баланын ички потенциалынын ачылышы жана анын инсандыгынын өнүгүшү дегендикке жатат» – дейт. Ж. Руссо: «Билим берүү деген балага тыштан таңуулаган бир нерселер эмес, тескерисинче билим берүү – бул баланын табият, жаратылыш берген жөндөмдүүлүктөрү менен касиеттеринин табигый өсүшү, өнүгүшү» - деген. Негизги мында айтайын дегеним биз баланын кандай интеллекттерге (Говард Гарнердин айтканы боюнча) ээ экендигин жакшы аңдыбай жатканыбызда. Аны жакшы үйрөнүү мезгилдин талабы экендигин эске алышыбыздын зарылчылыгын белгилемекчимин.

2-фактор. Коомдун өнүгүүсү менен байланышкан айлана чөйрөдөгү инсан аралык мамиленин өзгөрүүсү, эрегишүү, атаандашуу (базар) экономикасынын биздин турмушубузга күндөн күнгө сиңип баратышы, сырттан агып кирген, биздин ата-салтка, мурастарга туура келбеген маанисиз тартылган боевик, жана башка видео- аудио маалымат каражаттарынын ж.б. факторлордун таасири менен бүгүнкү күнү окуучулар мектепте окууга кызыкпай калды, деп какшап айткан эл мугалими Б.Исаковдун [5] айтканын уксак ар бир педагогикалык багытта иштеген мугалимдердин зеенин кейитчү окуя болуп калды. Айрыкча баланын окууга болгон кызыгуусун кайтаруу башкы проблемалардын бири деп айтсам деле жаңылышпасам керек. Окуучулардын кызыгууларын жана керектөөлөрүн түшүнүү үчүн эмне кылуу керектигин профессор И.Бекбоев жакшы анализдеп берген [4]. Мында негизги 3 нерсеге токтолуп кеткен:

- Мугалим балага колун сунуп, мээримин узатса, баланын түнү-күнгө, кайгысы-кубанчка, ыйы-күлкүгө, жек көрүүсү-сүйүүгө айланмак.

Ошондо бала мектепке кубанып барып, мугалим анын эң мыкты жолдошуна айланмак;

- окуучулардын өз алдынча иштөөсүнө, өзү алдынча чечим чыгаруу жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу багытында иштерди алып баруусу;

- окуучулардын таанып-билүү креативдүүлүгүн өстүрүү, көтөрүү багытындагы иштерди пландаштыруу.

Окуучуларда креативдүүлүк – бул бөтөнчөлөнгөн чыгармачылык, мында окуучу жаңы нерсе ачпайт, жаңы нерсени киргизбейт, болгону өзү үчүн жаңылыкты ачат, бирок сабакта бала жаңы нерсе ачкандай сүйүнүчтө болот. Азыркы учурда маалыматтын көптүгү кабыл алууда жадатууну пайда кылып жатабы, же башка дагы бир себептердин таасириби, иши кылып интеллекттик билим алууну каалагандар азайып, эмоционалдуу негизде билим алууну каалагандар көбөйүп баратат. Муну окуучулардын табигый-математикалык предметтерди окуганга болгон табити азайып, инженер, физик, математик болгусу келгендер сейректеп, көбүнчө экономикалык, юридикалык жана филологиялык багыттардагы кесиптерди тандоого умутулгандар көп болуп баратканынан билүүгө болот. Баланын мотиви менен кызыгуусунун бир учурдагысын эле карабастан 3 учурдагысын, б.а. өткөнүн, азыркысын жана келечектегисин билүүгө аракет кылуу керек.

3-фактор Эрк – адам баласынын алдына койгон максаттарын ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү, алган багытынан кайтпагандык. Эрк, психологияда адамдын ички жана тышкы тоскоолдуктарын четтетүү менен байланышкан, өзүнүн жүрүм-турумдарын (иш аракетин, мамилесин) аң-сезимдүү башкаруусу катары аныкталат. Эрк күчү – чечимдерди кабыл алуу жана аны реализациялоо (аткаруу) менен байланышкан б.а. чечимдерди аткаруудагы объективдүү кыйынчылыктарды, тоскоолдуктарды жеңе билүү жөндөмү. Окуучулар эрктин маани, маңызын анча түшүнө бербей калышы мүмкүн. Ал эми мугалимдер болсо түшүнгүсү келбейт, түшүнсө дагы ага көп маани бербей жүрүшөт.

Эрки күчтүү адамдар өзүнүн үстүнөн таасын бийлик жүргүзө алат. Эрк күчүнүн туруктуулугу ар кандай кырдаалга, ал адамдын көз караштарына, инсандын идеясынын багыттуулугуна байланыштуу. Эрк күчү аң-сезимдүү башкаруу жана колдоо менен тилдин (ички жана сырткы) жардамы менен жүрөт. Психология предметинде эрк үч касиеттүү сапаттарга ээ болот деп айтылат [6]. 1-касиеттеги сапаттары: *эрктин күч алуусу, тырышчаактык, өжөрлүк, чыдамкайлык жана энергиялуулук.* 2-касиеттеги сапаттары: *чечкиндүүлүк, өзүн-өзү кармай билиши, өз алдынчалык жана өзүнө болгон ишеним.* 3-касиеттеги сапаттары:

жсоопкерчилик, тартиптүүлүк, милдеттүүлүк жана демилгелүүлүк. Керектөө (муктаждык) түшүнүктүү боло баштаганда «калоону» пайда кылат. Ал эми калоо – эрк процессинин башкы звенолорунун бири катары саналат. Калоо болсо анда кызыгуу пайда боло баштайт. Демек, эрк кызыгуу менен бекем байланышта болуп аны ишке ашыруу процессин аткарат. Ошондуктан эрк окуучунун ийгиликтүү окуусунун үчилтигинин бири боло алат (Ал жөнүндө аягында берилди). Калоонун тандалышы – бул чечим. Чечимди ишке ашыруу – бул эрктен көз каранды, ал эми ишке ашкан чечим бул ийгилик. Ийгилик дайыма кайталоодон бышыкталат. Бул деген сөз окутууну ийгиликтүү жүргүзүү үчүн эркти дайыма машыктырып туруу керек. Аны үчүн шарт түзүү зарыл. Эркти тарбиялоо шарттары катары төмөнкүлөр белгиленген:

– жөнөкөй кыйынчылыктарды жеңүү;

– белгилүү максаттарды ишке ашыруу үчүн тоскоолдуктарды жеңүү мотивин калыптандыруу;

– кабыл алынган чечимдердин аткарылышына өздүк талап кылууну көнүктүрүү.

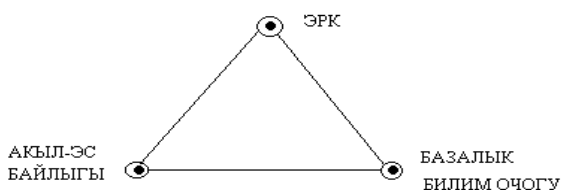
– максатка жетүү узак убакытты талап кылынса, анда ага жетүү жолдорун этапка бөлүү;

– күндөлүк режимдеги иштерди туура бөлүштүрүү;

– жалкоолук менен күрөшүү. Эркти тарбиялоо өзүнө – өзү ошол ишти аткаруу үчүн буйрук берүүдөн жана аны сөзсүз аткарууга жетишүүдөн башталат. Эркти такшалтууда чоң кишилердин б.а. эже- агайлардын жүрүм-туруму балдарга «үлгү» катары колдонулат.

4-фактор. Чектик такалуу. Жогоруда көрсөтүлгөн үч фактор өз ара шайкештикте болгон күндө дагы, дагы бир таасир этүүчү төртүнчү фактор жашайт. Ал чектик такалуу, анын функциясын түшүнүүдө дагы эле жандуу процеске кайрылып көрөлү. Дыйкан агып жаткан чоң алыштагы суудан өзүнүн огородуна суу жыгып келүү ишти аткарганы багыт алсын дейли. Ал адегенде үйүнөн чыгып көчө менен түз жол менен чоң алышты көздөй кетпестен, үйүнөн чыккандан баштап арыкты бойлой андагы акыбалды карап, жүрүп олтурганы жакшы. Мында кай жерде кандай тоскоолдуктар болуп жатканын аныктап көрүп, алардын кандай аракет жасаганда суунун агуусуна болгон каршылыктарды азайтуу иш аракеттерин жасай барган болсо, анда ал суу жыккандан баштап суу анын огоротуна эрте келип, кыска убакыттын ичинде өзүнүн эңсеген максатына ийгиликтүү жетише алышы мүмкүн. Антпегенде суунун агуу потенциалынын белгилүү бир бөлүгү жолдогу чектик такалууларга учурап, аны туура пайдалануу эффективдүүлүгүнө өз таасирин тийгизет. Ошондой

эле окуучу ийгиликтүү билим алууга болгон аракетинде ар кандай тоскоолдуктар учурайт. Чектик такалууга алып келүүчү объективдүү жана субъективдүү себептер жашайт. Алар: *окуу материалынын татаалдыгы, окуу жүктөмдөрүнүн көптүгү, окуучунун билим куржунунун жетишсиздиги, окутуу ыкмасынын туура эмес тандалышы, окууну жандандыруучу чөйрөнүн жоктугу, окуучулардын өздүк рефлексиясынын өнүкпөгөндүгү, мугалимдин аброю, окуучунун жеке турмушундагы үй-бүлөлүк проблемалар* ж.б. көптөгөн нерселер. Чектик такалуунун проблемаларын аныктоо жана аны жөнгө салып туруу бул мугалимдин түздөн түз милдети болуусу керек. Бирок ал милдетти аткаруу мугалимге жакшы тапшырылбай, талап кылынбай келет. Эгерде бала ички үчилтик кыймылдаткыч күчкө ээ болууга жетишсе анда ал көп деле мугалимден көз каранды болбой өз алдынча өнүгүүгө кетиши мүмкүн. Бирок ал деңгээлге жетүү, бул аябагандай көп эмгекти талап кылган татаал процесс. Ийгиликтүү окуунун ички үчилтик кыймылдаткыч күчү төмөнкүлөр болушу мүмкүн деп ойлойм. Ал 2-сүрөттө берилди.

2-сүрөт. Ички үчилтик кыймылдаткыч күчү.

Ички үчилтик кыймылдаткыч күчү начар болгон окуучуну мугалим улам-улам чектик такалуу-

дан чыгарып турбаса анда сапаттуу, ийгиликтүү билим алуу жеткиликтүү жүрбөйт. Чектик такалуунун жок болушу окуучуга «ишеним» алып келет. Ишенимдин пайда болушу өз кезегинде эрктүүлүктү өркүндөтөт. Балдардын ишеними чоң кишилерге караганда жогору боло тургандыгы айтылып жүрөт.

Ийгиликтүү билим берүүнүн андан кийинки элементи катары окуганга үйрөтүүнү, такталууну эсептесек болот. Кандай окуганга үйрөтүү керек? Аны 3 түргө бөлсөк болот:

- класс менен биргеликте (топто, жупта жана мугалим менен);
- өз алдынча;
- креативдүү (алган билимин долбоорлогон нерсесин түзүү үчүн туура пайдаланууга түрткү берүү, чыгармачыл тапшырмаларды берүү менен изденүүсүн жаратуу ж.б.).

Колдонулган адабияттар:

1. Баялиева Э.Ж. Инновационные технологии и методы обучения в образовании./ Известия КГУ им. Арабаева. - 2013. Стр. 221-224.
2. М. Базаркулов Заманга ылайык мугалим даярдоо парз./ Кут билим №40 -2012.
3. Сыдыков М., Алиева Б., Садырова М. Физика мугалимдеринин кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун методикалык өзгөчөлүктөрү./ ОшМУ ЖАРЧЫСЫ., №2-2013, 58-60 бет.
4. И. Бекбоев Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. 3-басылышы. – Б.: «Бийиктик», 2011.-384б
5. Б. Исаков. Күн тартибинде – натыйжалуу окутуу жана майнаптуу тарбия берүү. Кут билим, №32 2013.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Высшая школа. - М.: 1986.

Рецензент: пед.лим. кандидаты Ажыбаева А.Ж.